

VÄLIS-EESTI KULTUUR 1975PEDAGOOGIKA
ARHIIVMUSEUM
LOND K 14914

Endel K õ k s

Käesoleva kirjutise lähtekohaks on tähelepanekud ja kogemused eestlaste kultuurielust kolmel asukohamaal - Rootsis, Kanadas ja Ameerika Ühendriikides, millele lisandub ajakirjanduse, ajakirjade ja muul teel saadud informatsioon teistelt eestlaste asukohamaadelt. On üsna ilmne, et eestlased on möödunud kolmekümne aasta jooksul omaks võtnud asukohamaa tavasid ja kombeid: Rootsis näiteks "tack-för-senast" kombe, Ameerikas "bridal-showeri" kombe, cocktailide ja baarisistumise kultuuri, aga ka kombe, et kirikuõpetaja peale pühapäevast teenistust ukse juures kirikulisi kätleb ja küsitleb. Erinevused hakkavad silma ka seltskondlikus käitumismustris: Ameerika eesti seltskonnas tehakse nalja, naerdakse valju häälega ja osutatakse igal viisil, et on lõbus, Rootsi eesti seltskonnas harrastatakse veel ühislaulmist, Kanada eestlaste hulgas viibides võib kogeda vaielust ja mõttevahetust kultuuriliste ja intellektuaalsete probleemide üle.

Eriilmelisteks on kujunenud ka eestikeelsed ajalehed peegeldades osalt eestlaste gruppide rahvuspoliitilist hoiakut, osalt aga kohalikku mentaliteeti ja ajakirjanduslikke harjumusi. Nii harrastavad Kanada eestikeelsed ajalehed pikki ja põhjalikke rahvusküsimusi käsitavaid artikleid, neis peegeldub aga ka Kanada ametlik mitmekultuurilisuse poliitika. New Yorgi eestikeelne ajaleht on kujunenud väga sarnaseks Ameerika väikelinnade ajalehtedele, kus tuuakse ohtrasti teateid kohalikest sündmustest, kooli pidudest, seltside aastapäevadest ja koguduse kohviõhtuist. Nimetades Austraalia, Saksamaa ja Inglismaa eestikeelseid ajalehti peab märkima, et neis kohati kalduakse liigselt käsitama ja vaatlema sündmusi, mis leidsid aset 35 aasta eest. Tundub, et sisult avaram, mitmekesisem ja värskem välis-eestlaste ajalehtedest on Stockholmis ilmuv Eesti Päevaleht.

Pragu ei ole ühtegi välis-eesti ajalehte, mida loetakse enamvähem ülemaailmselt ja on korraldet ainult üks lugemislaud Chicago Eesti Majas - kus on käepärast kohallugemiseks kõik ilmuvad välis-eestlaste ajalehed. Sellele puudusele lisaks pole korraldet ka mitte kusagil lehtede üksiknubrite müüki. Seega jääb informatsioon mujal maael ja mandritel asuvate eestlaste meeleoludest, seisukohtadest, rahvuslikust ja kultuurilisest tegevusest ning viimase tasemest puudulikuks ja pealiskaudseks. Puuduliku informatsiooni tagajärjeks on desorientatsioon, mis omakorda on esilekutsunud kohaliku tegevuse ja lokaalsete jõudude ülehindamise ja ka nende ülekoormamise, mis omakorda kutsub esile tüdimusi ja ükskõiksuse kohalike ürituste vastu. Seda olukorda ei paranda

ka kohalike kirjasaatjate tendents ürituste ja mitmesuguste esinemiste positiivselt kirjeldamiseks, kriitikast hoidumine ja ilmsete puudujääkide maha-vaikimine. Välis-eestlaste kultuurielu avalduste, selles ilmnevate suundade ja saavutuste kohta andmete kogumine ja avalikkusele vahendamine ei saaks olla ainult ajakirjanduse ülesanne, kuna sellel on ka teisi ja väga olulisi funktsioone täita, seda peaksid tegema otseselt:

1) KULTUURIKÜSIMUSTEGA TEGELEVAD ORGANISATSIOONID

Neid on praegu tegevuses kolm: Eesti Kultuurikogu Kanadas - asukohaga Torontos, Eesti Kulturfond Ühendriikides asukohaga New Yorgis ja Eesti Kultuuri Koondis asukohaga Stokholmis. Neist on informatsioonilehed kahel - Stokholmi Kultuurikoondisel paljundatud, ja New Yorgi Kulturfondil trükitud "Kultuuriside". Need vahendavad peamiselt omaenese organisatoorset informatsiooni ja väga vähesel määral üldiselt kultuuriinformatsiooni ning neid levitatakse peamiselt oma liikmeskonnale, mis näiteks Stokholmi Kultuurikoondisel on ca 300 isikut. Nimetatud organisatsioonid ei vaheta informatsiooni ka mitte omavahel. Selles osas on tarvis ümbermõtlemit ja ümberkorraldamist. Nimetat kultuuriorganisatsioonide juures tuleb koguda kõik andmed välis-eestlaste kultuurilise tegevuse kohta nagu teated kontsertidest, näitustest, teatrietendustest, kirjanduslikest ja publitsistlikest uudistest, ostud kunstimuuseumidesse, eestlastele määratud auhinnad ja muud laadi tunnustus, eesti- ja muukeelne kriitika. See materjal tuleb vastavalt ümber töötada ja vahendada teiste asukohamaade vastavatele organisatsioonidele mitte unustades Inglismaa, Austraalia ja Saksamaa eestlaskondi, kuigi seal kultuurikogud puuduvad. See informatsioon peab aga suunduma ka niisuguste väikeste kolooniate juurde nagu need asuvad Hollandis, Prantsusmaal, Schweitzis, Argentiinas, Uus-Meremaal ja mujal, iseenesest mõistetavalt peaksid sellist perioodilist informatsiooni saada aga kõik eestlaste seltsid ja ühingud oma asukohamaal, mis asuvad eemal tsentrumeist.

On märkimisväärne, et ükski nimetat kolmest organisatsioonist pole oma tegevust suutnud viia väljapoole oma linna ja nende tegevus jääb selletõttu lokaalse mõjuvusega klubiliseks tegevuseks kuna laiem eestlaskond jääb kultuurilisest teenindamisest ilma. Et sellise tegevuse järele vajadust ja ka kõlapinda on, seda näitab osavõtt Eesti Graafika Raamatunäitusest m.a. sügiskul Uppsalas, Göteborgis, Stokholmis ja Lundis - see sai aga teoks dr. Valter Tauli isiklikul algatusel. Praegu on vitaalseimat tegevust näha Toronto Eesti Kultuurikogus, kuigi see on noorim kolmest nimetatust. Eriti töötab selle

raamides klaverikunstnik Stella Kersoni poolt organiseeritud Kontsertbüroo edukalt, olles korraldanud mitmendat aastat Eesti Kontsertide seeriaid St. Lawrence Centre's Torontos, mis viimasel aastal toimusid rööbiti Eesti kunstinäitustega. Stella Kersoni algatusel on asutud organiseerima ka Eesti Kunstimuuseumi Kanadas Kultuurikogu ühe ettevõtte, kavade koostamisel on seal töötatud juba pikemat aega ja esimesed ostud selle muuseumi arvel on tehtud. Ideerikkusest ja algatusvõimest andis tõendi ka esmakordselt Eesti kultuuriajaloo korraldet portreede näitus k.a. kevadtalvel Toronto Eesti Majas nimetuse all "Meie portreed" kus esitati ligi sada portreed. Kontsertbüroo annab välja kolmandat aastat stipendiume, käesoleval aastal jagati stipendiumidenä 1850 dollarit (ca 7500 krooni).

Ka New Yorgi Eesti Kultuurfondi juurde asutati nelja-viie aasta eest nn "Välis-Eesti kunstikollektsioon" kuhu osteti ca 30 kunstiteost, kuid omavahealiste tülide tõttu jäi see üritus soiku ja Kunstikollektsiooni hooldaja ja Kultuurfondi juhatuse vahelkord on tänase päevani lahendamata. Kultuurfond on korraldanud mõned tähelepanekavad näitused, nagu Agaate Veeberi graafika ülevaatenäituse ja E. Valtmani karikatuuridenäituse, muidu on tegevus piirdunud tavapärase kirjandusõhtutega. Kultuurfond on andnud välja ka auhindu, need on jagunenud järgmiselt: kirjandusalal 5, kujutava kunsti alal 1. See peaks olla üsna selge näide ühekülgsest kultuurinõistmisest. Viimase aruande järele on Kultuurfondil liikmeid 200-300 vahel kes maksavad aastas 5 dollarit (ca 20 kr) liikmenaksu.

Stokholmi Eesti Kultuuri Koondise tegevust karakteriseerib viimaseil aastail igasuguste juubelite ja tähtpäevade korraldamine ja tähistamine, selleks suunatud organisatoorse energia kulutamine niisuguste loova kultuurielu seisukohalt vähetähtsaks üritusteks on põhjendamatu. Sellest tuleb loobuda olulise- ja vitaalsema tegevuse kasuks. Erinähteks Rootsi eestlaskonna kultuurielus on Stokholmi Noorte Kunstigrupi tegevus, mille taolist mujal ei leidu. Nimetat kolme kultuurikoondise kõrval on tegutsemas ka

2) TEISI ÜLDKULTUURILISTE EESMÄRKIDEGA ORGANISATSIOONE

Neist kolm olulisemat töötavad Ameerika mandril: Metsaülikool Kanadas, KLENK (Keskk-Lääne Eesti Noorte Koondis) Chicago piirkonnas ja New Yorgi Eesti Kultuurpäevad. Need on ellukutsutud ja teotsomas noorem põlvkonna eesti haritlaste algatusel. Metsaülikooli kursustel on iga aasta ca 100 üliõpilast, kuna KLENKI ja Kultuurpäevade osavõtjate arv on 250-300 isikut, seega on tegutsenisaastate

kestel osavõtjajaks olnud tuhanded noored eestlased. Programmid neil kursustel ja päevadel on olnud avarad, mitmekülgsed ja kõiki kultuuri- ning hariduslikke alasid katvad. On püütud vaadelda eestlaste kultuuri relatsioonis rahvusvahelise kultuuriga ja on käsitletud kultuuriloomingut ja üldist olukorda ka praeguses Eestis. Lektoreid ja esinejaid on olnud mitmelt mandrilt. Võib julgesti väita, et nimetatud kolm üritust on kõige positiivsemaiks nähteiks välis-eestlaste kultuurielus. Tendaolevalt on Metsaülikoolitaoline algatus teoks saamas ka Austraalias, kuna Rootsis korraldatavad nn Noortejuhtide kursused ja üliõpilaste suvepäevad on liiga kitsapiirilised, et olöksid võrreldavad Ameerika mandril toimuvaga.

Mitmesuguste põhjenduste ja ettekäänete abil käiku lastud "Ülemaailmne Eesti Raamatuaasta 1975 on värskeim näide eestlastele omasest ühekülgsest kultuurimõistmisest ja selle prioriseerimisest. Raamatuaasta Peakomitee Ameerika Ühendriikides ei ole suutnud esitada ainsatki värsket ja positiivset ideed üldsõnaliste deklaratsioonide kõrval. Raamatuaasta täidaks siiski oma eesmärgi, kui selle kestel suudetaks vähendada belletristlikule estetismile omistat põhjendamatut ülehindamist ja hakatakse osutama sellistele uurinistöödele enam tähelepanu, nagu Helmi Mäelo "Eesti naine läbi aegade", Herbert Salu kultuuriloolised esseedekogud, Ilo Käbina teos eesti arstidest- maadeuurijaist, Aarand Roosi "Esto-Atlantis" eesti keelest ja sõnadest, Vello Helki ja Vello Salo uurimused mitmesugustes publikatsioonides, milledest avalikkusele kättesaadavamad on

3) EESTIKEELSED AJAKIRJAD

Neid on kolm: Lundis ilmuv "Tulimuld", Washington-Torontos ilmuv "Mana" ja naisteajakiri "Triinu". Neis leiab osaliselt sõnastanist välis-eestlaste loominguline ja teaduslik-uurimuslik töö. Tulimuld on seejuures konservatiivse-akadeemilise ilmega, Mana rohkem radikaalsen ja aktuaalsen, Triinu pisut erisuunaga naistele määratud ajakiri - kuid on selge, milline hindamatu väärtusega materjal tuleviku eesti kultuuriajaloo uurijaile on neisse ajakirjadesse kogutud. Need ajakirjad on eraettevõtted, mis ei saa välis-eestlaste ühiskonnalt mitte nimetamisväärset toetust ega suuda oma kaastöölistele ega toimetajaile maksta vähestki tasu. Küll aga võib lugeda kokku eestlaste asukohamaades ligi kolmkümmend mitmesugust toetusfondi ja kultuuriauhinda, kust määratakse summasid lokaalsetele jõududele ja mis seetõttu omavad regionaalset iseloomu. On selge, et väliseestlaste ühiskondades on toimunud kultuuriauhindade inflatsioon. Vähemalt osa neist auhindadest tuleks likvideerida ja liita Ülemaailmseks

Eesti Kultuurfondiks, kus saaks summasid kasutada ratsionaalselt ja väärikalt. Ainsa ülemaailmse auhinnana funktsioneerib Henrik Visnapuu nineline kirjandus-
auhind asukohaga New Yorgis, kuid see kannatab organisatoorse ja majandusliku
küündimatuse all, ning vajab samuti reforminist. Raamatuaasta üheks peaüles-
andeks võiks olla Ülemaailmse Eesti Kultuurfondi loomine, mille üks sektor peaks
garanteerima eestikeelsete ajakirjade ja meie kultuurile oluliste raamatute
ilmumise, finantseerima kunstiajaloo seisukohalt väärtuslike kunstiteoste
ja muude materjalide ostmist olemasolevaise või loodavaisse kunstikogudesse
ning heliteoste kirjastamist ja heliplaadistamist. Osa eestikeelset kultuuri-
loomingut leiab käsitamist ja arvustamist kahes Ameerika Ühendriikides ilmuvas
ingliseelses perioodilises välja-andes: "Journal for Baltic Studies" ja
"Books Abroad" - viimast toimetab luuletaja ja professor Ivar Ivask. Esinene
sisaldab keele, kirjanduse, ajaloolisi - poliitilisi ja sotsiaalküsimusi käsi-
tavat materjali, teine on pühendet kirjanduse analüüsile ja arvustustele,
kuid sellega ei peegeldu mitte kogu välis-eestlaste

4) KULTUURILOOMINGU AKTUAALNE OLUKORD

Just praegu on välis-eestlaste hulgas rida silmapaistva andekuse ja loomin-
gujõuga varustet arhitekte, heliloojaid ja maalikunstnikke, kuid nende loomin-
gust ja tegevusest jõuab ainult väike osa välis-eestlaste teadvusse. Nii võib
nimetada, et enam kui 130 eestlaste loodud kunstiteost on omandet mitmesugus-
tesse muuseumidesse ja avalikudesse kunstikogudesse ja välis-eestlasist kaju-
tav-kunstnikele on langenud enam kui 60 auhinda, kuid kolmekümne aasta kestel
pole suudetud - peale kahe, kunstnike eneste toimetatud ja kirjastatud välja-
ande, kirjastada ühtegi ülevaateid ega monograafiat. Ameerika Ühendriikides
töötav ülikoolide juures rida heliloojaid ja muusikuid, kuid nende loomingut
välis-eesti avalikkus peaaegu ei kuulegi. Fotokunst on nagu lakanud olemast
välis-eestlaste jaoks ja film, kas või dokumentaalfilmi näol, püsib ainult ük-
sikisikute algatusel. Eestlasist arhitektide loomingust ulatub avalikkuseni
teateid ainult sporadiliselt. Välis-eestlaste populaarsemad kultuurialad -
koorilaul, rahvatants ja naisvõimlemine on oma iseloomult masskultuuri nähted -
sellistena kahtlematult positiivsed ja rahvusliku kultuuri seisukohalt väärtus-
likud - kuid iga rahvas peab laialtharrastatava kultuuri kõrval omama ka iga-
külgsed ja huvipakkuvat kõrgkultuuri. Millegi tõttu on jäänud mõnigi kultuuri-
haru välis-eestlaste ühiskondades kõrvale, või püsib liiga konservatiivseis
kütkeis - selline on näiteks välis-eestlaste teater. On tehtud õieti üksainus
uuendamisekatse: "Savi" grupi poolt Torontos, kuid mitmesugustel põhjustel

ei saavutanud see teatripubliku poolehoidu ja on ilmselt oma tegevuse lõpetanud. Ometi oleks just teatritöö kaudu võimalus säilitada ja arendada praegu langemas olevat eesti keele oskust väljaspool Eestit sündinute ja kasvavate eestlaste hulgas.

Tuleb paratamatult ütelda, et organisatsioonid, kes peaksid tegeloma välis-eestlaste kultuurielu ja kultuuriloomingu korraldamise, vahendamise ja jälgimisega, ei tee seda mitte küllalt teadlikult ega sihikindlalt. Tegevus jääb regionaalselt piiratuks ja ei osuta värskust ega ideerikkust nida eeldaks ja põhjustaks välis-eesti kultuuriloomingu ulatus ja kvaliteet. Kuna aga käesoleva kirjutaja ei usu tavapäraseks resolutsioonidesse, ega nende tagajärjedesse, siis ei esita siinkohal mingit resolutsiooni vaid

5) MIINIMUMPROGRAMM!

Käesoleva aasta kestel tuleb kirjastada ingliskeelne monograafia Johannes Aaviku olust tema keeleuuendamise ideedest ja nende tulemustest.

Teiseks tuleb kirjastada ingliskeelne monograafia modernse naisvõimlemise looja Ernst Idla kohta.

Kolmandaks tuleb kirjastada ingliskeelne eriväljaandena Rain Rebase kunstiajalooline uurimus "Michel Sittow - Taasavastamine ja looming", mis on publitseeritud Eesti Keele ja Kirjanduse Instituudi Aastaraamat I, Stockholm 1973, kuna need on isikud, kelle töö on kandunud üle rahvuslike piiride ja näitavad, et eestlastel on olnud midagi anda ka kogu maailmale ja inimekonnale.

Neljandaks tuleb alustada Välis-Eesti Aastaraamatute väljaandmist, mis sisaldaksid andmeid näiteks järgmistelt aladelt: 1) ajakirjandus, 2) arhitektuur, 3) Eesti Majad - tegevus, 4) Film ja foto, 5) Internatsionaalselt tuntud ja tegevad eestlased, 6) kirik, 7) kirjandus, 8) kirjastused, 9) koolid, 10) kunst, 11) majandus, 12) muusika, 13) Noorte organisatsioonid, 14) pangad, 15) rahvuslikud üritused, 16) sport, 17) teadus, 18) teaduslikud seltsid, 19) teater.